

УДК 336.77:330.567.22

**АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ
ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ****Черничко Т.В., д.е.н.****Гуз М.І.***Мукачівський державний університет*

У статті обґрунтовано сутність поняття «споживче кредитування» та проведено дослідження стану банківського кредитування фізичних осіб у сучасних умовах функціонування кредитно-банківської системи України. Проаналізовано динаміку кредитів, наданих банками України за період 2007-2012 рр. та динаміку прострочених кредитів за їх обсягом, структурою і динамікою. Запропоновано рекомендації щодо оптимізації споживчого кредитування фізичних осіб в Україні. Визначено специфіку основних етапів формування кредитних відносин в Україні. За результатами оцінювання споживчого та інвестиційного кредитування, як чинників впливу на економічну кон'юнктуру, з'ясовано необхідність переспрямування кредитних потоків в напрямі збільшення інвестицій в розвиток реального сектору. За результатами дослідження зроблено висновок, що незважаючи на тенденції, що стримують споживче кредитування в Україні, в 2012-2013 рр. банківські установи відновлюють обсяги споживчого кредитування. Доведено, що банківський сектор України в останні роки демонструє більш виважені кроки щодо структури споживчого кредитування та враховує помилки, що були допущені у докризовий період.

Ключові слова: кредит, фізичні особи, банківське кредитування, кредитні операції комерційних банків, кредитні відносини, споживчий кредит, кредитно-банківська система

**ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF CONSUMER LENDING
PROCESS TO INDIVIDUALS OF UKRAINE****Chernychko T.V., Doctor of Economics****Guz M.I.***Mukachevo State University*

In the article the essence of the concept of «consumer credit» has been grounded and a study of bank lending to individuals in the current operating conditions of the credit and banking system of Ukraine has been conducted. The dynamics of bank loans in Ukraine for the period 2007-2012 years and the dynamics of delinquent loans by their size, structure and dynamics has been analyzed. Recommendations for optimizing consumer loans to individuals in Ukraine have been proposed. The specificity of the main stages of credit

relations in Ukraine has been determined. After evaluating of consumer lending and investment as factors affecting the economic conditions, it has been found the necessity of redirecting credit flows in the direction of increasing investment in the real sector. By the results of investigation it has been concluded that despite the trends that hamper consumer lending in Ukraine in the period of 2012-2013 years banks reduced the volume of consumer credit. It has been proved that the banking sector of Ukraine in recent years shows more informed steps to structure consumer credit and takes into account mistakes that were made in the pre-crisis period.

Key words: credit, individuals, bank lending, credit operations of commercial banks, credit relations, consumer credit, credit and banking system

Актуальність проблеми. На даному етапі економічного розвитку серед шляхів виходу України з кризового стану важливе місце займає визначення зважених підходів до реалізації банківськими установами кредитної політики, формування сучасної кредитної системи та ефективне управління її ризиками. Незважаючи на те, що в останні роки банківські установи дещо уповільнили свою діяльність на ринку кредитування, потреба в подальшому дослідженні теоретичних та практичних питань кредитування домашніх господарств залишається дуже актуальною. Важливим є визначення фінансових інструментів і механізмів, застосування яких дозволило б розширити обсяги та оптимізувати структуру споживчого кредитування.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблематика розвитку споживчого кредитування знайшла відображення в працях багатьох українських та зарубіжних економістів. Питанням економічної природи кредиту та окремим аспектам кредитних відносин комерційних банків із позичальниками присвячено праці таких вчених, як Н.Г. Антонов, Б. Бухвальд, О. Гриценко, А.Г. Грязнова, Г.Г. Коробова, П. Кролівецька, О.І. Лаврушин, В.Д. Лагутін, І.Д. Мамонова, Є.І. Мешкова, А.М. Мороз, Г.С. Панова, М.А. Пессель, В. Полякова, М.І. Савлук, В.Т. Севрук, М.І. Сивульський, І.В. Шамова. Однак практика споживчого кредитування засвідчує наявність багатьох невирішених проблем. Саме це і визначає актуальність даного дослідження.

Метою роботи є дослідження стану банківського кредитування фізичних осіб у сучасних умовах функціонування кредитно-банківської системи України та оцінка перспективи його розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. Кредитні відносини – це специфічна частина грошових відносин, яка пов'язана зі створенням та

використанням позикового капіталу. Вони характеризують «...специфічні економічні відносини, пов'язані з акумулюванням тимчасово вільних ресурсів (матеріальних благ, товарів і послуг, грошових зобов'язань, фінансових коштів), наданих кредитором боржникам на умовах добровільності, терміновості, платності і зворотності» [1; с. 252].

У розвинутому ринковому господарстві кредит виконує наступні функції: перерозподільну; регуляторну; стимулюючу; функцію ефективності; соціальну [2]. Перерозподільна функція є одною з основних та ґрунтується на економічній сутності кредиту. В процесі відтворення суспільного продукту в окремих сферах господарства здійснюється вивільнення коштів, в інших – виникає потреба в них. Внаслідок кредитного перерозподілу прискорюється процес залучення нової вартості (грошей, товарних ресурсів тощо) у сфери господарювання. За рахунок тимчасово вільних коштів одних господарюючих суб'єктів задовольняються тимчасові потреби в коштах інших суб'єктів.

Регуляторна функція кредиту пов'язана з можливістю, за допомогою кредитних відносин, забезпечити підтримку та оптимізацію пропорцій суспільного виробництва. Певні специфічні кредитні відносини, які виникають між державою та господарюючими суб'єктами в окремих галузях або сферах економіки, спроможні забезпечити їх прискорений економічний розвиток.

Стимулююча функція кредиту полягає у забезпеченні прискорення економічного розвитку. З одного боку, залучення додаткових позикових ресурсів призводить до розширення суспільного виробництва та формування структури, яка найбільше відповідає існуючому попиту. Тим самим кредит виступає чинником розширення ємності товарного ринку з позицій сукупного попиту. З іншого боку, кредит розширює можливості для зростання розміру сукупної пропозиції (шляхом спрощення доступу до додаткових грошових ресурсів та зростання рівня доходів окремих суб'єктів ринкової економіки (кредиторів) за рахунок кредитного відсотку). Таким чином, за допомогою кредитних відносин стимулюється розширення ємності товарного, а також грошового ринку країни та забезпечується більш повна реалізація сукупного попиту та сукупної пропозиції.

Функція ефективності пов'язана з можливістю досягнення за допомогою кредиту максимального використання обмежених економічних ресурсів. Формування кредитних відносин забезпечує підвищення ефективності на всіх фазах суспільного виробництва: ефективність виробництва, обміну та споживання. На кожній з них формуються певні кредитні відносини, які і забезпечують максимізацію використання

економічних ресурсів. Критерієм досягнення максимуму є поняття парето-ефективності або парето-оптимальності – стан за якого подальший розподіл або перерозподіл ресурсів призводить лише до шкоди (втрат) учасниками економічних відносин.

Соціальна функція кредиту полягає в тому, що на його основі зростає ефективність суспільного виробництва, що забезпечує зростання життєвого рівня населення. Кредит сприяє покращенню стану споживчого ринку у відповідності з пріоритетом соціальної політики. Вагомим є значення споживчого кредиту, який сприяє більш швидкому зростанню життєвого рівня населення.

Ці та інші функції кредиту (контрольна функція, функція заміщення грошей в обігу, функція опосередкування кругообігу капіталу тощо) забезпечують активний вплив кредиту на процеси відтворення та нагромадження капіталу як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях. Проблема надання пріоритетності тій або іншій функції є однією з найбільш дискусійних у теорії кредитних відносин.

Залежно від суб'єктів та об'єктів кредитних відносин, в межах національної економіки розрізняють кредитні відносини між (рис. 1):

- суб'єктами господарської діяльності (відносини характеризують зміст міжгосподарського кредиту);
- кредитними організаціями та суб'єктами господарської діяльності (відносини характеризують зміст банківського кредиту);
- кредитними організаціями та домогосподарствами (відносини характеризують зміст споживчого кредиту);
- суб'єктами господарської діяльності та домогосподарствами (відносини характеризують зміст споживчого кредиту);
- кредитними організаціями та державою (відносини характеризують зміст державного кредиту);
- суб'єктами господарської діяльності та державою (відносини характеризують зміст державного кредиту).

Обсяг кредитів, наданих банками України за період 2007-2012 рр. відображає стійку тенденцію до зростання (крім 2009 року в якому відбулося зменшення на 10727 млн.грн. або на 1,5% в порівнянні з 2008 р.) (табл. 1).

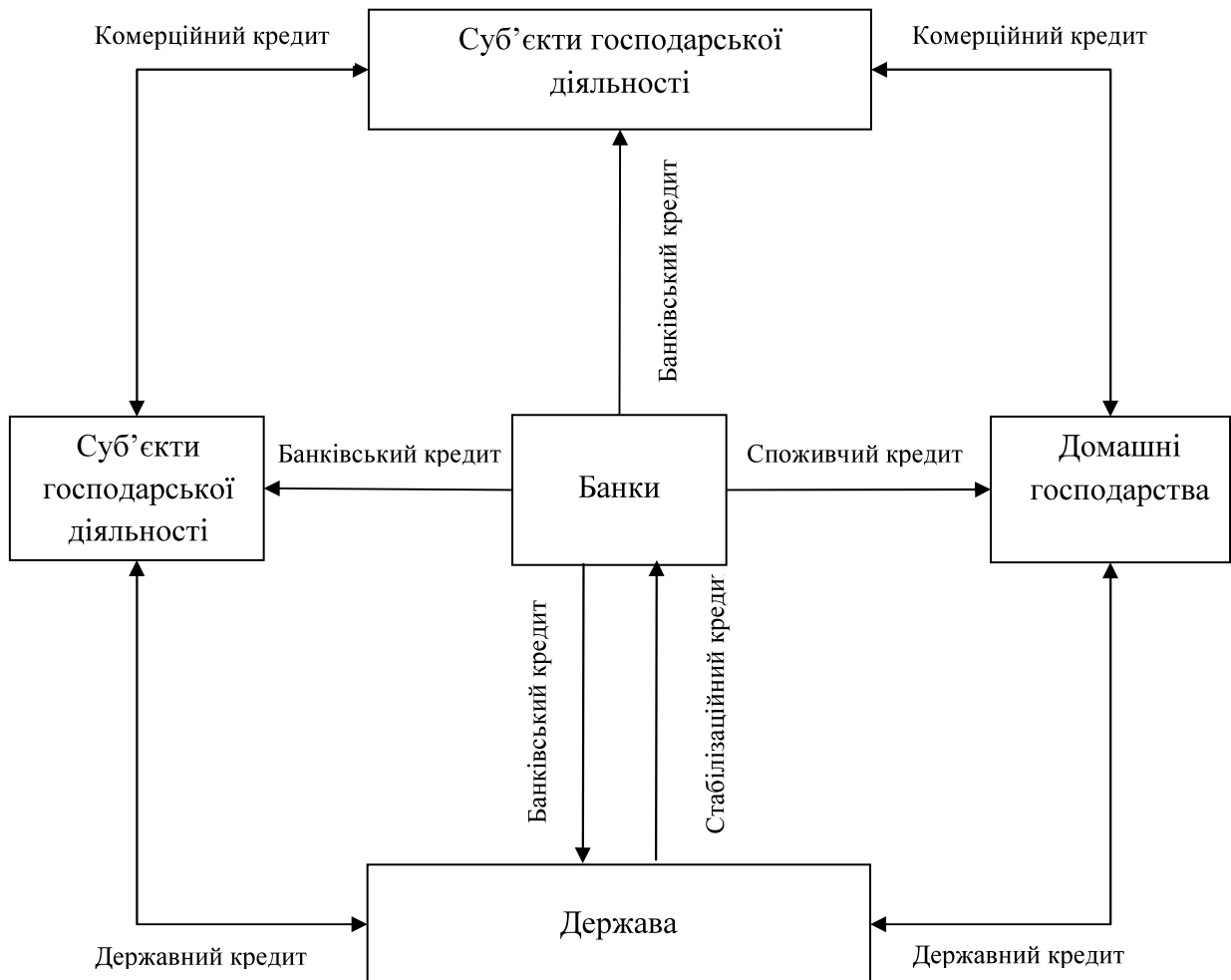

Рис. 1. Суб'єкти та основні види кредитних відносин в Україні

Таблиця 1. Динаміка кредитів, наданих банками України, 2007-2012 рр.

Роки	Кредити, млн. грн.	Абсолютний приріст, млн. грн.		Темп приросту, %	
		Ланцюговий	Базисний	Ланцюговий	Базисний
2007	426867	-	-	-	-
2008	734022	307155	307155	72,0	72,0
2009	723295	-10727	296428	1,5	69,4
2010	732823	9528	305956	1,3	71,7
2011	801809	68986	374942	9,4	87,8
2012	815142	13333	388275	1,7	91,0

Джерело: Національний банк України [3]

Значне зростання обсягів кредитів у 2008 р. (на 72% в порівнянні з 2007 р.) викликане ліберальною політикою НБУ та комерційних банків, а також доступом до дешевих зовнішніх кредитних ресурсів.

Окреме місце в дослідженні кількісних та якісних характеристик кредитних відносин займає проблема прострочених кредитів (табл. 2).

Таблиця 2. Структура прострочених кредитів, наданих нефінансовим корпораціям за видами валют і строками погашення на кінець грудня 2012 року, млн. грн.

Вид кредиту	Кредити		За строками погашення					
			До 1 року		Від 1 року до 5 років		Більше 5 років	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
У національній валюті	29355	53,6	12563	65,4	15225	50,3	1567	29,9
В іноземній валюті	25394	46,4	6657	34,6	15061	49,7	3676	70,1
Усього	54749	100,0	19220	100,0	30286	100,0	5243	100

Джерело: Національний банк України [4]

Наведені дані показують, що частка прострочених кредитів, наданих нефінансовим корпораціям у національній валюті становить 53,6% від загального обсягу. Серед короткострокових кредитів переважає частка прострочених кредитів в національній валюті – 65,4% від загального обсягу. Серед довгострокових найбільшою є частка кредитів в іноземній валюті – 70,1% від загального обсягу.

Споживчий кредит – це кредит, що «...надається банком, підприємством чи організацією фізичній особі для придбання предметів особистого споживання переважно тривалого користування» [5; с. 460]. Характерною ознакою споживчого кредиту є те, що однією зі сторін кредитних відносин виступають домашні господарства. Ця форма кредитних відносин виникає між фізичними особами та банками (якщо кредит має грошову форму), між фізичними особами і суб'єктами господарської діяльності (якщо кредит має товарну форму). Основними видами споживчого кредиту є кредити на придбання та будівництво житла, на поліпшення умов життя, на невідкладні споживчі потреби тощо. Відповідно до чинного законодавства кредитуванням домашніх господарств як видом діяльності можуть займатися не тільки банки, а й окремі парабанківські організації: ломбарди, кредитні спілки, фонди тощо.

В динаміці кредитів наданих домашнім господарствам чітко простежуються два періоди: 1-й період – 2005-2007 рр. – спостерігається тенденція до збільшення обсягів кредитів наданих домашнім господарствам до 72% від загального обсягу; 2-й період – 2008-2012 рр. відбувається тенденція до зменшення обсягів кредитів наданих домашнім господарствам (табл. 3).

Таблиця 3. Динаміка кредитів, наданих домашнім господарствам, млн. грн.

Роки	Кредити, надані домашнім господарствам		Споживчі кредити	
	млн. грн.	% до поперед. року	млн. грн.	% до загального обсягу кредитів
2005	35 659	121,1	-	-
2006	82 010	130,0	58453	71,28
2007	160 386	95,6	115032	71,72
2008	280 490	74,9	186088	66,34
2009	241 249	-14,0	137113	56,83
2010	209 538	-13,1	122942	58,67
2011	201 224	-4,0	126192	62,71
2012	187 629	-6,8	125011	66,63

Джерело: Національний банк України [3]

Частка споживчих кредитів в 2012 році повертається до рівня 2008 року – 66,6 % від загального обсягу кредитів. Проте в вартісному вигляді обсяг кредитів зменшується: з 186088 млн. грн. в 2008 році, до 125011 млн. грн. в 2012 році.

Таку негативну динаміку можна пояснити, високими відсотковими ставками на кредитні послуги, а також загальним зниженням платоспроможності домогосподарств.

Розглянемо структурні зрушення у споживчому кредитуванні за видами валют (табл. 4).

Таблиця 4. Динаміка споживчих кредитів за видами валют на кінець року, млн. грн. [6]

Споживчі кредити	2008 рік		2012 рік		Структурні зрушення, +,-
	млн.грн.	%	млн.грн.	%	
В доларах США	113773	61,1	37751	30,2	-30,9
В євро	3708	2,0	1181	1,0	-1
В гривнях	66693	35,8	85384	68,3	32,5
В інших валютах	1914	1,1	695	0,5	-0,6
Разом	186088	100	125011	100	0

Отже, на кінець 2012 року, частка споживчих кредитів в доларах США зменшилась на 30,9% порівняно з початковим періодом фінансово-економічної кризи в Україні – 2008 роком. Своєю чергою, частка споживчих кредитів в гривні за період 2008-2012 рр. збільшилась на 32,5%. В 2008 році основну масу кредитів було видано банками в доларах США. В 2012 році зростає частка споживчого кредитування в гривні, завдяки привабливості відсоткових ставок для населення та більш виваженого підходу комерційних банків до кредитування резидентів у іноземній валюті. Отже, кредитна

політика комерційних банків спрямована на зменшення рівня «доларизації» споживчих кредитів в Україні.

Важливою проблемою споживчого кредитування є занадто оптимістичне оцінювання населенням власних доходів майбутніх періодів (перманентного доходу). Це створює серйозну загрозу для банківської системи країни і може призвести до погіршення динаміки ВВП за сценарієм, зображеним на рисунку 2.

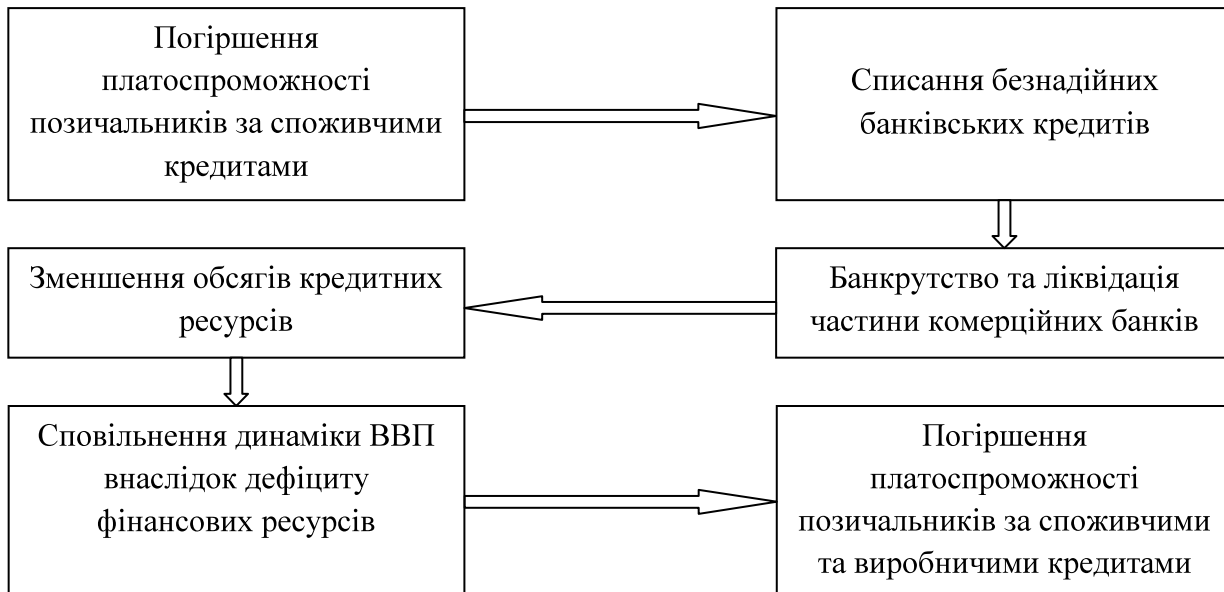

Рис. 2. Схема негативного впливу погіршення платоспроможності позичальників за споживчими кредитами на динаміку економічного розвитку

Позитивним аспектом зростання споживчого кредитування може стати розширення його обсягів за умови спрямування кредитних ресурсів в розвиток національного виробництва. Окремими економістами аргументується доцільність кредитування ринку житла [7; с. 80]. Підтвердженням обґрунтованості даного напрямку кредитування є тенденції, характерні для країн з розвиненою економікою. Зокрема, в США частка кредитів комерційних банків, спрямованих в нерухомість в 2010 р. становила 55,1% від загального обсягу кредитів [8]. Американські банки не визначають кредитування в нерухомість як елемент споживчого кредитування.

Пропорції між інвестиційним та споживчим кредитуванням залежать від багатьох чинників і є специфічними для кожної країни та, навіть, для стадії розвитку економіки. Так частка кредитів населенню в сукупних активах комерційних банків США в 2010 р. становила 16,4% [8], Німеччини – 15%, Англії – 18% [7; с. 34]. В Україні частка споживчих кредитів в загальному обсязі кредитів становить 60-70% (див. табл. 3). В умовах недостатнього рівня товарної пропозиції значний обсяг споживчого кредитування призводить до

прискорення темпу інфляції в країні, що дозволяє зробити висновок про негативний вплив зростання рівня споживчого кредитування на розвиток української економіки.

Висновки. Незважаючи на тенденції, що стримують споживче кредитування в Україні, в 2012-2013 рр. банківські установи відновлюють обсяги споживчого кредитування. Банківський сектор України в останні роки демонструє більш виважені кроки щодо структури споживчого кредитування та враховує помилки, що були допущені у докризовий період.

Аналізування динаміки частки споживчих кредитів в загальному обсязі наданих кредитів доводить її стабілізацію на рівні 56-66%, проте у вартісному відображенні спостерігається чітка тенденція до зменшення: обсяг споживчих кредитів зменшується з 186088 млн. грн. в 2008 році, до 125011 млн. грн. в 2012 році.

Відбуваються значні структурні зрушення у споживчому кредитуванні за видами валют. В 2012 році зростає частка споживчого кредитування в гривні, завдяки привабливості відсоткових ставок для населення та більш виваженого підходу комерційних банків до кредитування резидентів у іноземній валюті. Переорієнтація споживчих кредитів з іноземної валюти на українську гривню відображає зростання довіри населення до національної грошової одиниці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кредитование и риски / Денисенко М.П., Домрачев В.М., Кабанов В.Г., Игнатенко А.В., Чигирин К.А. – К.: Изд. дом «Профессионал», 2008. – 480 с.
2. Євтух О. Т. Кредит як соціально-економічне явище / О. Т. Євтух // Вісник НБУ. – 2006, № 4. – С. 44-49.
3. Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897
4. Бюлетень Національного банку України [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=055D99E9EFC125BB472BE9D70E0E1FEA?id=109908>
5. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.
6. Кредити, надані домашнім господарствам, за цільовим спрямуванням у розрізі валют [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897

7. Матвієнко П.В. Розвиток грошово-кредитних відносин у трансформаційній економіці України: Монографія / П.В. Матвієнко – К.: Наукова думка, 2004. – 254 с.
8. Активи та зобов'язання комерційних банків в Сполучених Штатах / Федеральна Резервна Система США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.federalreserve.gov/releases/h8/current/default.htm>
9. Кашьяп А. Денежно-кредитная политика и банковское кредитование / Кашьяп Анил, Джереми С. Штейн // [Електронний ресурс]. National Bureau of Economic Research Working Paper, 1993. – № 4317. – April. – Режим доступу: <http://www.nber.org/papers/w4317>.
10. Денисова И. А. Кредитный канал воздействия денежной политики на реальный сектор. Роль взаимных платежей предприятий в промышленности // Российская программа научных исследований: Науч. доклад № 99/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eerc.ru/default/download/creator/working_papers/file/4ed0592b8a731ca3f80dc9a313b43516e7fc51e2.pdf.
11. Воронкова А. А. Проблеми банківського кредитування товаровиробників в Україні / А. А. Воронкова, Л. В. Куцина // Сучасне банківництво – проблеми та перспективи розвитку. – 2009. – С. 33-37.